

Додаток до журналу
*«Практична психологія
та соціальна робота»*

Діти – батьки – сім'я

Випуск 4

Київ
Видавництво
Науковий світ®
2005

ББК 74.90я43

Д49

Видання здійснено Християнським дитячим фондом, Українською асоціацією соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи, Міжнародною федерацією соціальних працівників в рамках проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді» за підтримки Дирекції з питань розвитку та співробітництва Швейцарії.

Редакційна колегія:

Г. М. Лактіонова– доктор педагогічних наук;

І. Д. Зверєва– доктор педагогічних наук;

О. Л. Кононко– доктор психологічних наук, професор;

С. Я. Харченко– доктор педагогічних наук, професор;

О. В. Губенко– кандидат психологічних наук;

Т. Ф. Алексєєнко– кандидат педагогічних наук;

О. В. Безпалько– кандидат педагогічних наук, доцент.

Відповідальні за випуск: Т. П. Басюк, О. В. Безпалько.

***Погляди авторів статей не обов'язково відображають
точку зору редакційної колегії.***

На обкладинці журналу подана фотографія “Лицарі доріг” (автор О. А. Федій, м. Полтава) з Всеукраїнської виставки-фотоконкурсу “Світ дитячої мрії”, яка була підготовлена Християнським дитячим фондом в партнерстві з Державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді Міністерства України у справах молоді та спорту і експонувалася 1-5 червня 2005 року в Українському домі.

Д49 **Діти – батьки – сім'я:** Випуск 4. – К.: Наук. світ, 2005. – 40 с.: іл.

ISBN 966-675-384-7

Вміщені статті та тренінги з проблеми виховання дітей в сучасній сім'ї.

ББК 74.90я43

З М І С Т

ПОГЛЯД НАУКОВЦІВ НА ПРОБЛЕМУ	4
<i>Г. К. Радчук</i> Актуальні проблеми особистісної готовності шестирічних дітей до шкільного навчання.....	4
<i>Н. В. Кошечко</i> Соціальний досвід шестилітньої дитини як першооснова її ефективної підготовки до школи.....	10
ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА/ПЕДАГОГА	17
<i>Н. І. Мацевко</i> «Батьківська наука» або роль батьків у підготовці дитини до школи	17
<i>О. В. Тіунова</i> Я хочу до школи	23
<i>В. І. Лазаренко</i> Заняття для батьків «Самооцінка школяра як складова готовності дитини до навчання у школі».....	27
ДО БАТЬКІВСЬКОЇ СКАРБНИЧКИ	32
Готовність дитини до школи.....	32
АВТОРИ ВИПУСКУ	36
ІГРОТЕКА (ВКЛАДКА)	

Г. К. Радчук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ ШЕСТИРІЧНИХ ДІТЕЙ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Початок навчання шестирічних дітей і підготовка до нього пов'язані з необхідністю врахування низки важливих психологічних закономірностей розвитку дітей цього віку. До них належать суперечності між інтелектуальними можливостями дитини і специфічними дошкільними способами їх задоволення. Інтелектуальна сфера дитини не лише в певній мірі вже готова до систематичного навчання, а й вимагає його. Ця суперечність поширюється і на особистісну сферу. В шестилітньому віці дитина прагне до самоствердження в таких видах діяльності, які мають соціальну оцінку і охоплюють сфери життя, що раніше були недосяжними для дитини.

Таким чином, дитина не лише готова прийняти нову соціальну позицію школяра, а й починає прагнути до неї.

Важливою особливістю психічного розвитку старшого дошкільника є чутливість (сенситивність), по-перше, до морально-психологічних норм і правил поведінки і, по-друге, готовність дітей до оволодіння цілями і способами систематичного навчання. На думку Л.С.Виготського, в цей період здійснюється перехід від учіння за власною програмою до учіння за програмою, яка задається дорослими. Можна сказати, що в цей період виникає стан, який називається навчуваністю. Сенситивність цього періоду дуже чітко проявляється і в процесі засвоєння грамоти. Якщо ми упустимо цей момент, запізнимося з навчанням грамоти, то її засвоєння буде проходити з великими труднощами [1].

Від підготовки дитини та її сім'ї до нових умов залежить те, як дитина буде навчатися, чи стане радісним і щасливим цей період у її житті. Тому психологи ставлять на перший план психологічну готовність дитини до школи. Зміст цієї готовності визначається тією системою вимог, які школа пред'являє до дитини. Вони пов'язані зі зміною соціальної позиції дитини в суспільстві, а також зі специфікою навчальної діяльності в шкільному віці.

Вирізняють три основні напрямки, за якими має проводитись підготовка до школи:

1. Загальний розвиток. До того часу, коли дитина стане школярем, її загальний розвиток повинен досягти певного рівня. Мова йде, насамперед, про розвиток пізнавальних процесів, особливо пам'яті, уваги та інтелекту в цілому [2].
2. Уміння довільно управляти собою. У дитини дошкільного віку яскраве сприймання, легке переключення уваги і хороша пам'ять, але довільно управляти ними вона ще як слід не вміє. Дошкільник може надовго і в деталях запам'ятати якусь подію або розмову дорослих, якщо та чимось привернула його увагу. Проте зосередитись більш-менш тривалий час на тому, що не викликає безпосереднього інтересу, дитині важко.

А це вміння дуже необхідно виробити до моменту вступу до школи. Так само як і вміння більш широкого плану – робити не лише те, що тобі хочеться, а й те, що потрібно, хоча, можливо, і не зовсім хочеться.

3. Формування мотивів, які спонукають до навчання. Мається на увазі не той природний інтерес, який проявляють діти-дошкільники до школи. Мова йде про виховання дійсної і глибокої мотивації, яка може стати спонукаючою причиною їх прагнення до набуття знань [3].

Всі три напрямки однаково важливі, і жоден з них не можна залишати поза увагою, якщо мова йде про дійсну психологічну готовність дитини до шкільного навчання. Проте психологи схильні вважати, що в процесі навчання легше розвивати інтелектуальні механізми, ніж особистісні. Водночас при діагностиці психологічної готовності дітей до шкільного навчання чомусь найчастіше звертається увага на інтелектуальний компонент і рідше – на особистісний (мотиваційну сферу і сферу довільності).

Особливості розвитку шестирічних дітей створюють додаткові труднощі в процесі навчання. Пізнавальні мотиви, які адекватні завданням навчання, ще нестійкі та ситуативні, тому під час навчальних занять у більшості дітей вони з'являються і підтримуються лише завдяки зусиллям учителя.

У дитини шести років існують значні труднощі з довільною поведінкою: в дошкільному віці довільність лише починає формуватися. Звичайно, дитина може якийсь час управляти своєю поведінкою, свідомо прагнути досягнення поставленої мети, але вона легко відволікається від своїх намірів, переключається на щось нове, привабливе. Окрім того, у шестирічних дітей недостатньо сформований механізм регуляції діяльності, що спирається на соціальні норми і правила. Їх активність, творча ініціатива не можуть проявлятися в умовах жорстких вимог строго регламентованого спілкування. Авторитарний стиль спілкування з шестирічними дітьми не просто небажаний – він неприпустимий!

Що ж відбувається з дитиною, якщо вона все-таки потрапляє у формалізовану систему шкільного навчання, в якій недостатньо враховуються її вікові особливості? Як показали комплексні дослідження, що проводились у школах, за несприятливих умов часто погіршується стан здоров'я дітей: може знижуватися вага, гострота зору, рівень гемоглобіну в крові, з'являтися головні болі. В зв'язку з погіршенням загального самопочуття дитина може часто хворіти, знижується її працездатність, що негативно позначається на навчанні. В окремих випадках виникають неврози, шкільна дезадаптація.

Дослідження Д.Б.Ельконіна показали, що у шестирічних дітей в умовах регламентованого спілкування швидше, ніж в дитячому садку формується, вміння підкорятися приписаним правилам поведінки. Але при цьому переважає не задоволення від дотримання цих правил, а страх їх порушити. У дітей підвищується тривожність, знижується рівень емоційного комфорту. Водночас аналогічний стиль спілкування не приводить до подібного ефекту у більшості семирічних першокласників [1].

Варто відзначити, що на початковому етапі пристосування до нового шкільного життя всі шестирічні діти відчувають труднощі адаптації. Вони напружені не лише фізично, а й психологічно. У деяких з'являється в'ялість, плаксивість, порушується сон і апетит, інші стають збудливими і дратівливими. Всі вони втомлюються від перевантажень, які відчувають у школі. А втома призводить до зривів у поведінці, до неслухняності. У відносно

сприятливих умовах навчання психологічне напруження починає зменшуватись через 1,5-2 місяці. В більш жорстких умовах вона зберігається, призводячи до негативних наслідків як у психологічному, так і в соматичному планах.

Отже, психологічна готовність до школи – складне утворення, яке передбачає достатньо високий рівень розвитку мотиваційної та інтелектуальної сфери, а також сфери довільності.

Педагогам відомо, наскільки важко вчити дитину, якщо вона цього не хоче. На виникнення такого бажання впливає ставлення близьких дорослих до навчання як до важливої змістовної діяльності. Впливає і ставлення інших дітей, сама можливість піднятися на новий віковий щабель в очах молодших і зрівнятися в становищі зі старшими. В результаті у дитини формується внутрішня позиція школяра. Нова позиція дитини змінюється, стає з часом змістовнішою. Спочатку дітей приваблюють зовнішні атрибути шкільного життя – гарні портфелі, різнокольорові пенали, ручки і т.п. Виникає потреба в нових враженнях, новій обстановці, бажання знайти нових друзів. І лише пізніше з'являється бажання вчитися, дізнаватися про щось нове, одержувати за свою «роботу» гарні оцінки і схвальне ставлення з боку оточуючих.

Існують спеціально розроблені прийоми, які виявляють переважання у дитини пізнавального або ігрового мотиву за вибором діяльності – прослуховування казки чи гри з іграшками. Після того як дитина розглянула протягом хвилини іграшки, які знаходяться в кімнаті, їй починають читати казку і на найцікавішому місці переривають читання. Педагог запитує, що їй зараз найбільше хочеться: дослухати казку чи пограти з іграшками. Очевидно, що при особистісній готовності до школи домінує пізнавальний інтерес, і дитина надає перевагу потребі дізнатися, що трапиться в кінці казки. Дітей, які мотиваційно не готові до навчання, зі слабкою пізнавальною потребою більше захоплює гра.

Аналізуючи процес підготовки дитини до школи, видатний педагог і психолог Ш.О.Амонашвілі наголошував на необхідності готувати дітей до ролі учнів. Щоб стати учнем, дитина, насамперед, повинна уміти вчитися, тобто володіти початковими способами пізнавальної діяльності, прагнути до їх вдосконалення і збагачення. На жаль, про це надзвичайно важливе завдання багато хто з педагогів і батьків часто забуває, не усвідомлюючи його важливості. Віддаючи багато сил і часу процесу навчання читанню, письму, математиці та інших предметів, вони не вчать основного – способів учбової діяльності [4].

Окрім ставлення до навчання в цілому, для дитини, яка поступає до школи, є важливим ставлення до вчителя, ровесників і до себе. По завершенні дошкільного віку має скластися така форма спілкування дитини і дорослих, як позаситуативно-особистісне спілкування. Дорослий стає беззаперечним авторитетом, зразком для наслідування. Його вимоги виконуються, на його зауваження не ображаються, навпаки, стараються виправити помилки. При вмінні ставитись до дорослого та його дій як до еталона, діти адекватно сприймають позицію вчителя, його професійну роль. Полегшується спілкування під час уроку, коли виключені безпосередні емоційні контакти, коли не можна поділитися своїми переживаннями, а можна лише відповідати на поставлені запитання і самому їх ставити, попередньо піднявши руку. Діти, які готові в цьому плані до шкільного навчання, розуміють умовність навчального спілкування і адекватно, підкоряючись шкільним правилам, поводять себе на шкільних заняттях.

Система навчання передбачає не лише особливі стосунки дитини з учителем, а й

специфічні взаємини з іншими дітьми. Учні мусять учитися діловому спілкуванню один з одним, уміти успішно взаємодіяти, виконуючи спільні учбові дії. Все є складним для маленького учня – починаючи від простого вміння слухати відповідь однокласника і закінчуючи оцінкою результатів його дій, навіть якщо у дитини був великий дошкільний досвід групових занять. Таке спілкування не може виникнути без певної бази. Для шестирічних дітей найхарактернішим є кооперативно-змагальне спілкування з ровесниками. Вони слідуєть спільній меті, але бачать один в одному суперників. Вони планують свої дії, передбачаючи результат, і слідкують за діями ровесника, намагаючись йому перешкодити. Лише в рідкісних випадках спостерігається справжня співпраця, коли діти приймають спільне для них завдання і разом планують дії.

Особистісна готовність до школи включає також певне ставлення до себе. Продуктивна учбова діяльність передбачає адекватне ставлення дитини до своїх здібностей, результатів роботи, поведінки, тобто певний рівень розвитку самосвідомості. Самооцінка школяра не повинна бути завищеною і недиференційованою. Якщо дитина заявляє, що вона «хороша», її малюнок «найгарніший», то не можна говорити про особистісну готовність до навчання.

Як зазначалося, надзвичайно важливим елементом готовності до шкільного навчання є розвиток сфери довільності. Довільність поведінки дитини проявляється при виконанні вимог, конкретних правил, які задаються вчителем, під час роботи за зразком. Тому особливості довільної поведінки простежуються не лише при спостереженні за дитиною під час індивідуальних і групових занять, а і при використанні спеціальних методик.

Досить відомим є орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Йірасека, який містить, окрім малювання чоловічої фігури, два завдання – змальовування письмових букв і змальовування групи крапок, тобто роботу за зразком. Таким чином, методика виявляє рівень орієнтації дитини на складну систему вимог [5].

Експериментально доведено, що лише половина шестирічних дітей готова до навчання в школі. Особливо серйозні проблеми існують у дітей щодо особистісного компонента їх психологічної готовності до шкільного навчання. Часто високі показники інтелектуального розвитку поєднуються з низькими в розвитку особистісної сфери. Відставання одного компонента рано чи пізно веде за собою відставання в розвитку інших. Комплексні відхилення спостерігаються в тих випадках, коли початкова психологічна готовність до шкільного навчання може бути достатньою, але через деякі особистісні якості діти відчувають істотні труднощі в навчанні. Зупинимось на трьох варіантах розвитку, описаних А.Л.Венгерок [1].

Висока тривожність набуває стійкості при постійному незадоволенні навчальною діяльністю дитини з боку вчителя і батьків – багато зауважень, несхвальних відгуків, негативних оцінок. Це може бути навіть у ситуації, коли дитина вчиться успішно, але батьки очікують більшого і пред'являють завищені, нереальні вимоги, а також при жорстко регламентованому навчанні шестирічних дітей.

Через зростання тривожності та низької самооцінки знижуються учбові досягнення, закріплюється неуспіх. Дорослі не задоволені зниженням продуктивності учбової діяльності дитини, все більше і більше зосереджуються на цих питаннях, що посилює емоційний дискомфорт. Створюється замкнуте коло: несприятливі особистісні якості дитини відбиваються на якості її учбової діяльності, низка результативність діяльності викликає відповідну реакцію оточуючих, а ця негативна реакція, в свою чергу, посилює певні

особливості дитини, які вже склалися. Розірвати це коло можна, змінивши оцінки і установки батьків і вчителя. Дорослі, що зосереджують увагу на найменших досягненнях дитини, не критикуючи її за окремі промахи, знижують рівень її тривожності й сприяють успішному виконанню учбових завдань.

Другий варіант розвитку називається *«негативістська демонстративність»*. Демонстративність – певна особливість особистості, пов'язана з підвищеною потребою в успіху і в увазі до себе оточуючих. Дитина веде себе дещо манірно. Її театралізована поведінка служить засобом досягнення основної мети – звернути на себе увагу, отримати схвалення. Якщо для дитини з високою тривожністю основна проблема – постійна критика дорослих, то для демонстративної дитини – нестача похвали.

Чому ж демонстративність стає негативістською? Якщо першокласник вчиться недостатньо добре, він починає задовольняти підвищену потребу в увазі іншими засобами. Його поведінка набуває негативного соціального забарвлення: театральню, афективно порушуються визнані в школі правила поведінки, може проявлятися агресивність.

Джерелом демонстративності, що яскраво проявляється ще в дошкільному віці, часто стає брак уваги з боку дорослих до дітей, які відчують себе в сім'ї забутими. Але буває так, що дитина отримує достатньо ласки, та вона її не задовольняє через гіпертрофовану потребу в емоційних контактах.

Демонстративні діти, порушуючи правила поведінки, досягають необхідної їм уваги. Дитина, діючи за принципом: *«краще хай сварять, ніж не помічають»*, спотворено реагує на зауваження і продовжує робити те, за що її критикують.

Таким дітям треба знайти можливість самореалізуватись. Найкраще для цього підходить участь у ранках, концертах, виставах і т.п. Але найголовніше – зняти чи хоча б послабити підкріплення неприйнятних форм поведінки. Дорослі мають відмовитися від висловлювання критичних зауважень, не звертати увагу на легкі проступки. Це значно важче для вчителя і батьків, ніж турботливе ставлення до тривожної дитини.

«Втеча від реальності» – ще один варіант несприятливого розвитку. Він спостерігається в тих випадках, коли у дитини демонстративність поєднується з тривожністю. Ці діти також потребують посиленої уваги до себе, але реалізувати її в різко театралізованій формі не можуть через свою тривожність. Вони не помітні, прагнуть до виконання вимог дорослих. Незадоволена потреба в увазі призводить до зростання тривожності й ще до більшої пасивності та непомітності. Ці особливості з часом посилюються, часто поєднуються з інфантильністю і відсутністю контролю.

Не досягаючи істотних успіхів у навчання, такі діти, так само як і демонстративні, *«випадають»* з процесу навчання в школі. Але виглядає це інакше: не порушуючи дисципліни, не заважаючи працювати вчителю і однокласникам, вони *«літають у хмарах»*. Такі діти люблять фантазувати. У мріях, різноманітних фантазіях вони одержують можливість стати головною дійовою особою, добитися визнання, якого їм так не вистачає. В цьому і полягає втеча від реальності. У разі заохочення дорослими активності дітей, прояву уваги до результатів їх учбової діяльності та пошуків шляхів творчої самореалізації досягається відносно легка корекція їх розвитку.

Таким чином, шестирічні діти за рівнем свого розвитку – дошкільники. Вони не можуть повноцінно розвиватися в умовах жорсткої, формалізованої системи шкільного навчання. Особливої уваги в цілісній системі психологічної готовності дитини до школи вимагає

особистісна сфера дитини. Успіх у розв'язанні такого складного і важливого завдання, як успішне навчання дитини в школі, істотно залежить від того, наскільки батьки і вчителі зможуть зрозуміти особистісні труднощі дитини і налагодити спільну взаємодію, щоб допомогти їм подолати.

Література

1. *Кулагина И.Ю.* Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет). – М., 1998. – 176 с.
2. *Гильбух Ю.З.* Темперамент і пізнавальні здібності школяра. – К., 1992. – 216 с.
3. *Овчарова Р.В.* Практическая психология в начальной школе. – М., 1996. – 240 с.
4. Популярная психология для родителей / Под ред. А.А.Бодалева. – М., 1989. – 256 с.
5. *Гуткина Н.И.* Психологическая готовность к школе. – М., 1996. – 160 с.

СОЦІАЛЬНИЙ ДОСВІД ШЕСТИЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ЯК ПЕРШООСНОВА ЇЇ ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ШКОЛИ

Виховання, навчання, розвиток підростаючого покоління – одна із сторін суспільного життя, в якому відбуваються різні конфлікти, суперечки, постійно виникають проблеми, постають різноманітні питання. Найактуальніше з них для батьків шестилітньої дитини: «Як краще підготувати дитину до школи? Чи потрібно це робити взагалі, бо в школі мають навчити всього правильно». Переважна більшість батьків усвідомлює хибність цієї точки зору. Звичайно, готувати дитину до школи необхідно. А що це означає?

Готовність до школи передбачає створення і подальше конструктивне втілення оптимальної ефективною програми гармонійного розвитку дитини на основі врахування її індивідуальних особливостей. Підготовка не зводиться до набуття суми теоретичних знань, до вузько-прикладного «вправління», «натаскування». В ідеалі дитину бажано готувати до школи приблизно за 1-2 роки до її вступу туди, але й протягом декількох місяців інтенсивних ігрових занять можна досягти істотних результатів. У цьому батькам допоможуть спеціалісти – психологи, педагоги, вихователі, гувернери.

В Україні існують багато організацій, які можуть надати батькам кваліфіковану допомогу у підготовці дитини до школи. Тому зрозумілою є їх певна розгубленість у виборі спеціалістів. Майже у всіх службах соціально-педагогічної сфери батькам спочатку рекомендують з'ясувати за допомогою психодіагностичних процедур темперамент дитини, рівень її здібностей, інтересів, розвитку психічних процесів; особливості взаємодії дитини в соціумі тощо.

Потім, з урахуванням отриманих відомостей, спільними зусиллями створюється програма з підготовки дитини до школи. Особливий акцент при цьому робиться на здоров'ї дитини (фізичний критерій); стані психіки (психоемоційний критерій); відносній соціальній зрілості (соціальний критерій). Дитину обов'язково готують до школи з урахуванням набутого соціального досвіду, який вона отримує завдяки спілкуванню, грі, спільній діяльності тощо.

У наш час запит суспільства спрямований на інтелектуальний розвиток дитини, на засвоєння і використання нею великого обсягу інформації, на навчання конкретним умінням, навичкам. Однак деякі батьки через відсутність педагогічної освіти, помилки своїх батьків, засвоєні з дитинства негативні батьківські сценарії, за рахунок здоров'я дітей реалізують власні амбіції. Однобічний розвиток дитини, нехтування її вихованням через певний час призводить до негативного результату, від якого в першу чергу потерпають самі ж дорослі.

Популярна в наш час серед батьків формула: «ідеал сучасності – успішна людина, інтелектуально розвинута, ерудована особистість» замінила віками вивірену аксіому, представлену ще в досвіді педагогів древності: «ідеал сучасності – гармонійна людина, насамперед, моральна особистість». Таким чином, батьки відмовляються від своєї головної функції – виховання підростаючого покоління, підмінюючи її навчанням, і делегують останнє педагогам, освітнім установам. У такій ситуації виникає безліч проблем, розв'язання яких потребує розгляду сутності цього питання. Першочерговим є вивчення належного підґрунтя: адже не ми перші ставимо проблему цілісного та гармонійного розвитку зростаючої

особистості. До нас існувала ціла когорта психологів і педагогів, вітчизняних і зарубіжних фахівців, науковців і практиків, великих просвітників-гуманістів, які лишили нам безцінний спадок. Це, насамперед, Л.С.Виготський, Л.А.Венгер, Д.Б.Ельконін, О.В.Запорожець, Г.С.Костюк, В.К.Котирло, Г.О.Люблінська, С.Л.Рубінштейн, С.Ф.Русова, М.Монтессорі, Р.Штейнер, К.Д.Ушинський, В.О.Сухомлинський та багато інших [1].

Що становить сутність цього спадку, його основну ідею? Як вважали науковці, дитину необхідно вправляти у двох основних галузях знань: у пізнанні своєї індивідуальності (власних потреб, цілей, ідеалів, особливостей, можливостей тощо) та умов життя, від яких вона залежить і на які сама впливає (природних, предметних, соціальних). За цією логікою основне завдання батьків і педагогів – створити сприятливі умови для відкриття та освоєння дитиною двох основних життєвих реалій – власного «Я» та навколишнього світу [1].

Саме на розв'язання цих основних завдань спрямовано діяльність сучасних українських психологів і педагогів – Н.І.Баглаєва, Е.В.Белкіна, Н.В.Гавриш, Н.Є.Глухова, А.М.Гончаренко, О.Л.Кононко, В.У.Кузьменко, С.Є.Кулачківської, Т.О.Піроженко, Т.І.Поніманської, Г.І.Раратюк.

Розглядаючи доробок сучасних науковців і практиків, необхідно відмітити, що основне завдання в процесі підготовки малюка до школи полягає в пробудженні сутнісних сил дитини, яка сама має знайти шляхи і засоби, аби здолати життєві труднощі, пристосуватися до реалій буття і бути життєздатною. Саме тому найважливішими педагогічними принципами є орієнтація на рівень розвитку дитини, її соціальний досвід, потреби кожної окремої дитини; індивідуальне стимулювання; акцент на розвиток емоційної сфери; використання різноманітної практичної діяльності, і, звичайно, співпраця спеціалістів із батьками. Дотримання даних рекомендацій забезпечить досягнення позитивного результату, завдяки якому знайома всім нам із дитинства фраза «перший раз у перший клас» викликатиме в пам'яті приємні спогади.

Як уже зазначалось, підготовка дитини до школи здійснюється через набуття нею соціальнозначимого досвіду в різноманітній діяльності – у спілкуванні з однолітками, молодшими, старшими людьми, з батьками та іншими дорослими. Варто відмітити, що важливу роль у соціальному розвитку дитини відіграє стиль виховання в сім'ї, родинна атмосфера.

Дорослий презентує собою суспільство, він посідає центральне місце в духовному світі дитини, виступає носієм знань, умінь, моральних цінностей, є безпосереднім організатором виховного процесу. Перший досвід соціальної поведінки дитина набуває в родині, що об'єднує найрідніших людей спільними переживаннями, взаємною любов'ю, турботою, родинними обов'язками. У дітей формується уявлення про те, що хороша, дружна родина – запорука щастя людини, що слід берегти й примножувати родинні традиції, дбати про те, щоб родину поважали. Дитина має виявляти турботу про своїх рідних, дарувати радість, задоволення близьким людям, виконуючи головні правила співжиття в сім'ї, запобігати непорозумінням між її членами, а в разі їх виникнення прагнути порозумітися, вибачитися, у разі якоїсь провини, пробачити іншим. Важливо вчити дитину виявляти ініціативу у встановленні контактів, діючи в інтересах членів родини: втішити засмученого, радіти успіху, виявляти готовність до спільної діяльності, особливу турботу про найменших і найстарших у родині, завбачливість і розуміння (допомогу пропонувати, не принижуючи

гідності, ввічливо розмовляти, не перебиваючи інших, не втручатися в особисті справи, не завдавати зайвого клопоту) [2].

У родині дитина набуває соціального досвіду, тут у неї формується відчуття власної значущості, закладаються основи почуття гідності. Адже саме родина дає відчуття захищеності – таке важливе для розвитку самостійності, впевненості, задоволення потреби у соціальній відповідності. Почуття моральної захищеності особливо важливе для позитивного сприймання себе, що уможливорює виховання поваги до інших людей.

Сім'я виховує для суспільства нових громадян, передаючи їм мову, основні форми поведінки, національні традиції й звичаї, моральні та духовні цінності. Сім'я виконує соціалізуючу функцію. Для забезпечення психологічного комфорту в сім'ї та успішного її функціонування суттєве значення має те, як складаються взаємини між самим подружжям, між батьками й дітьми, між братами й сестрами, якщо в родині зростають двоє і більше дітей. Основним чинником, який зумовлює характер взаємин і взаємодії в усіх ланках сім'ї, є взаємостосунки між членами подружжя та їхні батьківські установки щодо дітей [3].

Необхідно дуже уважно та обережно взаємодіяти з тією дитиною, яка має певні проблеми у спілкуванні з батьками. Не рекомендується говорити з нею занадто суворо, необхідно орієнтуватися в основному на позитивне підкріплення: похвалу, посмішку, заохочення. Коли ж у відповідях дитини відчувається, що в родині дозволено все, і вона агресивно домагається свого, можливі більш суворі дії з боку дорослого. Потрібно чітко та ясно дати дитині зрозуміти, що можна, а чого не можна робити.

Засвоєння соціального досвіду відбувається через взаємодію дитина-дорослий, де кожний впливає на поведінку іншого та модифікує її. Дитина постійно спостерігає, імітує та моделює відносини, поведінку і діяльність оточуючих його дорослих. Таке моделювання має набагато більший вплив на соціальний розвиток дитини, ніж словесні інструкції та повчання. Моделювання відбувається у вигляді сюжетно-рольової гри. У ній через роль дорослого, котру бере на себе дитина, відбувається засвоєння відносин між людьми. Колективна гра неможлива без спілкування дітей одне з одним. Контактуючи з однолітками в процесі гри, діти прагнуть налагодити між собою ділове співробітництво, у них з'являється загальна справа, вони намагаються погоджувати свої дії для досягнення загальної мети.

Взагалі гра є важливою школою соціальних відносин. Розвиток особистості дитини залежить не тільки від характеру взаємин із дорослими, а й від впливу однолітків. Потреба в спілкуванні з однолітками розвивається, насамперед, на основі спільної діяльності дітей у грі.

Однолітки впливають один на одного. Саме в умовах спілкування дитина зустрічається з необхідністю застосовувати на практиці засвоєні норми поведінки стосовно інших людей, пристосовувати ці норми і правила до різноманітних конкретних ситуацій. У спільній діяльності дітей час від часу виникають ситуації, що вимагають узгоджених дій, прояву доброзичливого ставлення до однолітків, уміння відмовитися від своїх бажань заради досягнення загальної мети. У цих ситуаціях діти не завжди знаходять потрібні способи поведінки. Нерідко між ними виникають конфлікти, коли кожний відстоює своє бажання, не зважаючи на бажання і права однолітка. Але саме в цьому віці дитина відкриває для себе ту істину, що без співпереживання іншому, без поступки іншому вона сама залишиться в програвші. Стосунки у грі виступають у дійсності як школа соціальних відносин. Саме в цих ситуаціях дитина учиться бути людиною. У грі, взявши на себе яку-небудь роль, дитина повинна виконувати й відповідні правила. Гру не дарма визначають як школу реальних

відносин. Беручи на себе ролі дорослих, діти знайомляться з доступними для них правилами і мотивами поведінки, якими керуються дорослі в трудовій і суспільній діяльності, у спілкуванні між собою. Дитина захоплюється грою, глибоко переживає ті почуття, що мають виявляти зображувані персонажі – симпатію, співчуття, повагу тощо.

У процесі встановлення ігрових і реальних відносин шестирічна дитина навчається аргументувати свою позицію, відстоювати те, у що вірить. Вона може бути самостійною серед знайомих однолітків. Здатність виявляти вольові якості, регулювати свою діяльність, активно виконувати задумане, протистояти іншим у випадку впевненості у своїй правоті є самостійністю – найважливішою соціальною якістю людини. У шестирічній дитини ця якість відпрацьовується особливо продуктивно у відносинах з добре знайомими однолітками з приводу ігрових відносин [5].

Розвиток спілкування, встановлення відносин, формування дружніх стосунків, з однолітками – одна з основних складових соціального розвитку дитини. В шість років у деяких дітей складається позаситуативно-ділова форма спілкування. Дитина відчуває потребу в співробітництві, що розгортається на тлі спільної ігрової діяльності. Однак гра з розгорнутих сюжетно-рольових форм трансформується в ігри за правилами. Ігри за правилами сприяють усвідомленню дітьми своїх обов'язків, розумінню норм моралі, вимог справедливості, формуванню почуття відповідальності і т.д. Незважаючи на те, що діти контактують у грі, звертаються один до одного з діловими питаннями, зменшується ситуативність їхнього спілкування. Спілкуючись, діти починають встановлювати дружні стосунки, у них виникають досить стійкі симпатії та антипатії [6].

По досягненні дитиною 6-літнього віку її психосоціальному розвитку надається новий сильний імпульс. Відповідно до закономірностей онтогенезу при сприятливій соціальній ситуації розвитку особистості потреби переходять на якісно новий рівень і створюють коло інтересів, пов'язане з прагненням належати до організованого людського співтовариства, посідати в ньому певне місце, відігравати помітну роль і орієнтуватися у світі соціальних відносин. Отже, дитина робить досить великий крок на своєму шляху від сімейної залежності до індивідуальної самостійності.

На тлі проблем, з якими дитина зустрічається в школі, недостатність виховання в родині й труднощі спілкування в неформальному середовищі відступають на другий план. Обов'язок батьків полягає в тому, щоб допомогти дитині безболісно ввійти в нове для неї соціальне середовище, справитися з вимогами, що висуває школа, розділити з нею відповідальність за успіхи в навчанні. Більшість батьків активно включаються в співробітництво з педагогами, згадують, чого їх навчали в школі, підвищують рівень своїх педагогічних знань.

В цілому роль родини в соціалізації особистості протягом навчання дитини в початковій школі полягає в підтвердженні родиною індивідуальної цінності учня в колективних відносинах.

Одним з основних понять, якими оперують педагоги в процесі виховання, є дисципліна. Це слово в перекладі з латинської означає «навчання, виховання». Таким чином, дисципліна – це процес навчання, освіти, тобто засоби, за допомогою яких і здійснюється соціалізація. Мета дисципліни полягає в тому, щоб спрямувати дію, а не покарати за помилку. Головна мета дисципліни – сформувані етичні та моральні норми і розвинути самоконтроль для того, щоб індивідуальна поведінка відповідала визначеним стандартам, правилам, що встановлені

в даному співтоваристві [5].

Спочатку контроль за поведінкою дитини встановлюється ззовні – з боку дорослих; потім у міру дорослішання дитина виробляє механізми самоконтролю, що дозволяють їй існувати за стандартами соціуму не тому, що вона мусить так чинити, а тому, що вона цього хоче. Вона приймає певні правила, обмеження, що стають невід'ємною частиною її самосвідомості. Таким чином, розглядаючи дисципліну як засіб розвитку самоконтролю, можна виділити низку принципів, дотриманням яких дорослий здатний вплинути на цей процес. Діти охочіше реагують на доводи дорослих, якщо вони відчують взаємоприхильність і довіряють один одному. Дослідження показали, що діти є менш агресивними в тих батьків і вихователів, що надають їм емоційну підтримку.

Дисципліна більш ефективна, коли її дія постійна, а не тимчасова. Позитивний ефект досягається в тому випадку, якщо дорослі не мають розбіжностей з питань дисципліни. Навчання відбувається легше, коли в процес включені не тільки методи покарання, а й заохочення. Дисциплінарні дії мають бути застосовані відразу після порушень. Фізичні покарання необхідно виключити. Надмірно суворі, принижуючі й жорстокі покарання не дають позитивного ефекту, оскільки провокують з боку дитини протидію, викликають почуття відчуження й агресивну поведінку.

Зовнішній контроль за поведінкою необхідний усім дітям молодшого шкільного віку. Для кожного вікового періоду і визначеного рівня розвитку існують адекватні засоби дисциплінарного впливу. Однак і вседозволеність, і твердий авторитаризм виявляються непродуктивними в будь-якому віці. На ранніх стадіях розвитку дитини дисципліна може підтримуватися управлінням її діяльністю. Іноді допомагає зміна ситуації навколо дитини. Наприклад, можна переключити її увагу на іншу дію, щоб уникнути ситуації, що провокує негативну поведінку. З дітьми можна обговорити їхню поведінку у доступній формі, пояснити її позитивні та негативні сторони. Методи дисциплінарних впливів не повинні принижувати гідність дитини [7].

Можна запропонувати наступні тактики взаємодії дорослого з дітьми з метою формування соціально-прийнятних форм поведінки і засвоєння моральних норм суспільства. Необхідно залучати дітей до обговорення міжособистісних конфліктів, що виникли на моральному ґрунті, заохочувати їхні спроби знайти альтернативний вихід з цієї ситуації й продумати її наслідки, привертати увагу інших дітей до моральної поведінки провинного; використовувати як словесні, так й інші форми прояву уваги до дитини. Наприклад: спостереження за її грою, посмішка, кивання чи погойдування головою, контакт поглядом, мімікою, спільні

з дитиною дії при виконанні неприємного завдання, спільна діяльність (конструювання, малювання, ліплення, розфарбовування і т.п.), вислуховування, сміх над жартами дитини і т.д. Зовнішні прояви уваги і прихильності є індивідуальними для кожного вихователя. Головне, щоб вони були різноманітні. Потрібно виховувати в дітях повагу до традицій і культури як свого народу, так і інших. Для цього необхідно організовувати відвідування музеїв, дитячих театрів, де діти зможуть ознайомитися зі зразками світової культури, живопису, музики різних народів.

Величезне значення для розвитку особистості дитини мають мотиви встановлення і збереження позитивних взаємин з дорослими й іншими дітьми. Добрі стосунки з боку оточуючих необхідні дитині. Потреба в позитивних емоціях – найперша людська потреба.

Тому бажання заслужити схвалення, ласку дорослих і симпатію дітей є одним з основних мотивів поведінки.

У взаєминах з однолітками прагнення до самоствердження втілюється в ігрових і реальних відносинах. Шестирічна дитина – істота емоційна: почуття панують над усіма її сторонами життя, додаючи їм особливого забарвлення. Шестирічна дитина повна експресії – її почуття швидко і яскраво спалахують. Вона, звичайно, уже вміє бути стриманою і може приховати страх, агресію і сльози. Найсильніше і найважливіше джерело переживань дитини – її взаємини з іншими людьми – дорослими і дітьми.

Коли близькі дорослі люблять дитину, добре ставляться до неї, визнають її права, постійно уважні до неї, вона отримує емоційне задоволення – почуття впевненості, захищеності. В цих умовах розвивається життєрадісна, фізично і психічно активна дитина. Емоційне благополуччя сприяє нормальному розвитку особистості дитини, виробленню в неї позитивних якостей, доброзичливого ставлення до інших людей. Саме в умовах взаємної любові в сім'ї дитина починає вчитися любові сама. Почуття любові, ніжності до близьких людей,

насамперед до батьків, братів, сестер, дідусів і бабусь, формує дитину як психологічно здорову особистість.

Необхідно відмітити, що за шість років життя кожна дитина набрала властивий тільки їй індивідуальний досвід. У кожного своє бачення світу, свої особливі життєві навички, свій особливий спосіб спілкування з іншими людьми. Кожна дитина вже має індивідуальні особистісні риси, мотиви і життєву позицію. Розвивати, зберігати особистісні прояви кожного – означає подарувати майбутньому цікавих, корисних і неординарних людей.

Школа, здійснюючи навчально-виховний процес, виконує замовлення суспільства. Ефективність реалізації суспільного замовлення залежить, здебільшого, від соціальних умов. Природні задатки особистості розвиваються або гинуть відповідно до соціальних умов. А. Фер'єр – швейцарський педагог, прибічник нового виховання, у вступі до своєї книжки «Перетворимо школу» розповідає притчу про те, як люди створили школу згідно з настановою диявола. «І створили школу так, як звелів їм диявол. Дитина любить природу, тому її замкнули в чотирьох стінах. Дитині подобається усвідомлювати, що її робота має якийсь смисл, тому все владнали так, щоб її активність не приносила ніякої користі. Вона не може бути без діяльності – її спонукали до нерухливості. Вона любить працювати руками, а її почали вчити теорій та ідей. Вона любить говорити – їй наказали мовчати. Вона прагне зрозуміти – її змусили вчити напам'ять. Вона хотіла б сама шукати знання – їй їх дають у готовому вигляді. І тоді діти навчилися того, чого вони ніколи б не навчилися в інших умовах. Вони навчились обманювати і прикидатися. Й ось що відбулося. Як і хотів того диявол, деякі люди зачахли, стали в'ялими і пасивними, втратили будь-який інтерес до життя. Вони втратили і щастя, і здоров'я. Зникли любов і доброта. Міркування стали сухими і сірими, душі зачерствіли, серця озлобилися.

Діти відбилися від рук. Вони втікають із дому, шукають пригод. Вони стають практичними, самовпевненими і наполегливими без допомоги школи і навіть наперекір їй. І загинула школа, яку так спритно придумав диявол» [8].

У притчі є значна частка правди, адже здійснюючи процес виховання, ми часто, намагаючись створити сприятливі, на першу думку, умови, діємо навпаки, навіть не

розуміючи цього. Ізолюємо дитину від реального життя (це спотворює уявлення про навколишній світ), спонукаємо до беззаперечного підкорення, перетворюючи виховання на муштру, застосовуємо авторитаризм або, навпаки, займаємося педагогікою сюсюкання, заорганізовуємо, пропагуючи водночас свободу.

Отже, як бачимо, підготовка дитини до школи – актуальна багатоаспектна проблема, яка містить велику кількість запитань. В основному вони стосуються не вузько спеціалізованого, а загального рівня готовності дитини до школи. В ньому головний акцент поставлено на набуття дитиною соціального досвіду через спілкування, гру, спільну діяльність тощо. На особливу увагу заслуговує питання про специфіку дотримання шестилітньою дитиною дисципліни. А основне завдання батьків і сім'ї як найближчого соціального оточення – створити відповідні умови для формування особистості дитини, її саморозвитку та вдосконалення.

Література

1. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посібник / Наук. ред. О.Л. Кононко. – К., 2003. – 243 с.
2. *Леонтьев Л. Н.* Деятельность. Сознание. Личность. – М., 1982. – 225 с.
3. *Сухомлинський В. О.* Батьківська педагогіка. – К., 1978. – 263 с.
4. *Артемова Л. В.* Навчаючись граємо. – К., 1989. – 155 с.
5. *Аникиєва Н. П.* Психологический климат в коллективе. – М., 1989. – 138 с.
6. *Асмолов А. Г.* Психология личности. – М., 1990. – 278 с.
7. *Матюша І. К.* Гуманізація виховання і навчання в загальноосвітній школі: Навч. посібник. – К., 1995. – 158 с.
8. *Поніманська Т. Г.* Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини // Початкова школа. – 1998. – № 5. – С. 9-23.

ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА/ПЕДАГОГА

Н. І. Мацевко

«БАТЬКІВСЬКА НАУКА» АБО РОЛЬ БАТЬКІВ У ПІДГОТОВЦІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ

Здавалося б, зовсім недавно ви мріяли про той час, коли ваша дитина піде до школи. І ось той довгоочікуваний день настав – 1 вересня! З ним у кожного пов'язані світлі та хвилюючі спогади, адже в пам'яті надовго закарбовується той день, коли вперше переступаєш поріг школи.

Батьки завжди хвилюються, як навчатиметься їх дитина, чи стане цей період у житті сім'ї радісним і щасливим, чи виникнуть якісь труднощі. Все це залежить від підготовки дитини та її сім'ї до нових умов. Тому психологи на перший план ставлять психологічну готовність дитини до навчання у школі.

Часто виникає запитання: а хто ж має здійснювати цю підготовку – батьки, сім'я чи вихователі дитячого садочка? Досвід показує, що ніякий найкращий дитячий заклад не може повністю замінити сім'ю, сімейне виховання. У дитячому садочку дітям прищеплюють багато корисних навичок, але якщо заняттями дитини не цікавляться в сім'ї, не надають їм належного значення, не заохочують до старанності, дитина теж починає ставитися до них недбало, не прагне працювати краще, виправляти свої помилки, долати труднощі.

Взаємодія з дитиною, контакт із нею має виключати авторитарність, диктаторство, погрози типу «Ось підеш до школи – там тобі покажуть!», «Тільки спробуй мені принести двійку!» тощо. З раннього віку необхідно прищеплювати дитині шанобливе ставлення до навчання, підкреслювати його значимість для всіх членів родини, демонструвати своєму малюку впевненість у його силах, бути уважними до нього, терплячими, серйозно ставитися до тих справ, які він виконує, і разом із тим вселяти в дитину віру у власні сили та допомагати їй долати труднощі.

Уже в дошкільному віці в дитини формується бажання перейти до загально значимої діяльності, до прийняття нової «соціальної позиції» школяра, що має багато важливих обов'язків і прав, посідає інше, порівняно з дошкільнятами, становище в суспільстві. Це і стає передумовою готовності до навчання. Як правило, діти хочуть йти до школи. Однак батькам корисно дізнатися, що саме приваблює їх дитину в школі: зовнішні аксесуари шкільного життя, бажання змінити обстановку чи все ж таки її цікавить процес навчання («Хочу вчитися, щоб бути як тато», «У школі я навчуся читати»). Дитині вже недостатньо лише через гру долучатися до життя дорослих, стати школярем – зовсім інша справа. Навчання в школі сприймається дитиною як важлива справа. Звичайно, їй важко буде робити ці перші кроки, тому важливо відразу ж сформуванати у неї адекватне уявлення про школу,

позитивне ставлення до неї, до вчителя. І необхідною умовою цього, в першу чергу, є набуття дитиною емоційного досвіду.

Важливо, щоб діти не тільки розуміли ту інформацію, яку їм надаватимуть щодо навчання й відчували, переживали її, а для цього треба обов'язково залучати малюків до діяльності, яка активізуватиме їх свідомість. І допоможуть у цьому різноманітні методи: влаштування вечорами спільних (сімейних) читань художньої літератури, перегляд діафільмів, фільмів про школу, теле-, радіопередач про шкільне життя. При цьому важливо обов'язково обговорювати з ними зміст побаченого та почутого. Діти завжди із задоволенням слухають розповіді дорослих, різні життєві історії, тому можна поділитися цими спогадами з ними, розказати їм про улюблених учителів, переглянути разом із ними шкільні фотографії, грамоти. Хоча дитина володіє ще невеликим обсягом інформації щодо процесу навчання, проте ви можете їй у цьому посприяти, створивши умови для гри «у школу» і взявши безпосередню участь у ній (зіграти роль учителя тощо).

Коли дитина прийде до школи, перед нею обов'язково постане завдання виконувати справу спільно зі своїми однокласниками. І для цього їй необхідно володіти досить гнучкими способами налагодження взаємин з іншими дітьми, вмінням ввійти в дитячу спільноту, діяти разом з іншими, поступатися і захищатися. Тому батьки мусять сприяти формуванню у дітей цих особистісних якостей, які допоможуть їм безболісно адаптуватися до нових соціальних умов, створенню відповідного середовища для їх подальшого розвитку.

Серйозної уваги вимагає формування вольової готовності майбутнього першокласника. Адже його чекає напружена праця, від нього вимагатиметься уміння робити не тільки те, що йому хочеться, й те, що від нього вимагатимуть учитель, школа. А це не так просто. Дитина мусить докласти великих зусиль аби навчитися керувати своєю поведінкою, своєю розумовою діяльністю – увагою, мисленням, пам'яттю. До кінця періоду дошкільного віку відбувається становлення основних структурних елементів вольової дії – дитина здатна поставити мету, прийняти рішення, намітити план дій, виконати його, зробити певні зусилля у процесі подолання труднощів, а також оцінити результат своєї вольової дії. Однак слід зазначити, що визначені нею завдання не завжди достатньо стійкі та свідомі. Усі дослідники розвитку волі у дітей відзначають, що у дошкільному віці мета успішніше досягається саме в ігровій ситуації, яку створити, безперечно, не так уже й складно.

Батьки, які це розуміють, намагаються створювати саме таку ситуацію: приклад, під час прибирання квартири її можна перетворити на палубу корабля або на тренувальну площадку для польотів у космос тощо. Таким чином, батьки можуть отримати можливість без погроз і насилля керувати трудовим, фізичним і моральним вихованням своїх дітей.

Можна помітити, що до шести років значно змінюється ступінь довільності рухів дитини: вони стають більш свідомими і проявляються в складних навичках письма, малювання,

у грі на музичних інструментах, у танцях тощо. Тому до цих видів діяльності варто залучати малюків. Така довільність помічається і в спеціальному розучуванні віршів, у здатності відмовлятися від гри, аби виконати доручення дорослого, не заплакати, коли боляче тощо.

А от у пізнавальній діяльності дитини спостерігаються деякі труднощі. І пояснення цьому таке: для того, щоб вимоги до малюка зі сторони дорослого, його програма перетворилися у власну програму дитини, необхідний час. Отже, не варто поспішати. Ця

здібність починає формуватися вже у старшому дошкільному віці, але вона ще не досягає повного розвитку. Тому дорослим не слід забувати про цю особливість, а варто зберігати послідовність

у пред'явленні вимог, враховувати можливості, інтереси та потреби дітей даного віку.

Надзвичайно важливо, аби ще до школи дитина була інтелектуально розвиненою. Тривалий час про розумовий рівень розвитку свідчили кількість знань, умінь дитини, обсяг «розумового інвентаря», що виявлявся у словниковому запасі. Ще й досі деякі батьки гадають, що чим більше слів знає дитина, тим вона більш розвинена. Однак це не зовсім так. Зараз умови життя докорінно змінилися, і це треба враховувати. У кожній сім'ї є радіо, телевізор. Діти, як губка, убирають нові слова і нові поняття. Словниковий запас їх швидко поповнюється, але це не означає, що такими ж темпами розвивається і мислення. Прямої залежності тут немає. Звичайно, певний кругозір, деякий конкретні знання про живу і неживу природу, про людей та їх працю, суспільне життя необхідні 6-річній дитині як фундамент

Помилково, однак вважати, думати, що словниковий запас, спеціальні уміння та навички – це те єдине мірило, що визначає інтелектуальну готовність до школи. Дитина повинна вміти порівнювати, аналізувати, узагальнювати, робити самостійно висновки. Чи готовий до цього ваш малюк?

Виявляється, що дошкільнятам доступне розуміння загальних закономірностей, які лежать в основі наукового знання. Та досить високого рівня пізнавальної діяльності діти 6 років досягають тільки, якщо навчання в цей період спрямоване на активний розвиток мислительних процесів, водночас є розвиваючим та орієнтованим, як писав Л. С. Виготський, на «зону ближнього розвитку».

Шестирічна дитина може багато. Але не слід переоцінювати її розумові можливості. Логічна форма мислення хоча й доступна, але ще не типова, не характерна для неї. У цьому віці мислення набуває наочно-схематичного спрямування, хоча і залишається образним, спирається на реальну взаємодію з предметами та їх «замінниками». Якщо дитина не в змозі справитися з найпростішим навчальним завданням, варто перевести його в практичну площину чи в гру і – вона швидко виконає таке завдання.

У дошкільному віці дітей цікавить багато питань, тому намагайтеся завжди відповідати на них. Спілкування з батьками – це величезна цінність для дитини. Пам'ятайте, якщо своєю увагою ви підтримуватимете інтерес дитини до пізнання, то він буде розвиватися, міцніти. На жаль, іноді батьки, замість того, щоб підтримати дитячу допитливість, відмахуються від набридливих запитань. Часто можна спостерігати таку картину: син намагається з'ясувати у батька, чому по небу плывуть хмарки. «Дивись під ноги, а не на небо», – дратівливо відповідає тато. Після декількох подібних відповідей бажання запитувати у дитини зникає. А щоб цього не сталося, спонукайте дитину до осмисленої діяльності, в процесі якої вона сама зможе виявити все нові й нові властивості предметів, помітити їх схожість і різницю. Дайте дітям можливість здобути знання самостійно і не пропонуйте їх відразу в готовому вигляді. І якщо ви хочете, щоб ваші діти успішно навчалися в школі, мусите розвивати в них пізнавальну

потребу, забезпечувати високий рівень мислительної діяльності, надавати необхідну систему знань про оточуючий світ.

Іноді буває, що відомостей про оточуючий світ у дитини ніби-то достатньо, але вони дещо поверхневі. Тому буде добре, якщо ви обговорите з дитиною переглянутий фільм чи навіть мультфільм, прочитану казку, оповідання, щоб дізнатися, як дитина зрозуміла описані явища природи, поведінку тварин, людей.

Часто діти розуміють зміст якоїсь події по-своєму. І їх власне пояснення іноді може закріпитися, запам'ятатися і залишитися надовго як єдино правильне. Так, якщо діти вірять, що подарунки приносить святий Миколай, то не варто поспішати з поясненнями – до цієї «істини» вони дійдуть самостійно. Але якщо міська дитина вважає, що домашні тварини – це ті, які живуть удома, і тому до них відносять мишей, білок, їжачків, то вдосталь посміявшись, все-таки необхідно пояснити дитині зміст поняття «домашні тварини». Так само слід вчинити і при виявленні інших неправильних уявлень малюка. Така спільна діяльність вчить дітей думати, міркувати, робити висновки, а не заучувати знання механічно.

Як правило, діти дуже спостережливі. Їм тільки не завжди вистачає життєвого досвіду, щоб правильно оцінити та пояснити те явище, яке вони спостерігали. Іноді необхідно просто звернути увагу малюка на речі, з якими він давно знайомий. З раннього віку всі знають та читають казку «Ріпка». Але якщо раптово запитати, хто в цій казці найсильніший, нерідко можна почути відповідь: «Мишка». І тільки після навідних запитань діти роблять правильний висновок. Щоб не траплялися подібні ситуації, дітей варто вчити думати. Для прикладу попросіть дитину порівняти два предмети, які мають між собою схожість і відмінність (м'яч і повітряна куля), два явища (дощ і град). Виконуючи такі завдання, діти, як правило, спершу встановлюють відмінності, а потім уже знаходять спільне між предметами, оскільки для них це завдання більш складне. Досить корисними та цікавими для дітей є вправи на узагальнення. Для прикладу назвіть одним словом групу предметів: посуд, меблі, музичні інструменти, спортивний інвентар тощо.

Нині психологи висловлюють думку про те, що «після народження дитина – геній, коли йде до школи – талент, а в середній школі – посередність». Цю ситуацію, звичайно, можна виправити, якщо вчасно виявити у своєї дитини певні здібності та створити оптимальні умови для їх розвитку. Не варто перевантажувати малюка великою кількістю додаткових занять, завданнями навчального характеру. Важливо пам'ятати про формування характеру дитини, розвиток навичок спілкування з ровесниками і дорослими, адже все це надзвичайно важливе для успішного навчання першокласника.

Деяким батькам може здатися, що в ході роботи з дітьми, які стоять на порозі шкільного життя, слід якомога більше часу та уваги приділяти заняттям шкільного характеру і не витрачати дорогоцінний час на «несерйозні» справи. Тому хочеться одразу внести ясність. Можливості щодо засвоєння знань та умінь у дошкільнят відносно невеликі. І не можна не враховувати той факт, що такі заняття вимагають від дитини значних психічних і фізичних зусиль. Звідси напрошується висновок: не слід перевантажувати малюка навчальною діяльністю, оскільки провідною остання стане лише тоді, коли він піде до школи.

А поки що основним інструментом у підготовці дитини до навчання є гра і поряд із нею почесне місце займають малювання, аплікація, ліплення, конструювання. У процесі цих занять у дитини розвиваються уявлення про світ, про те, як влаштовані предмети, тварини, люди. На жаль, лише небагато батьків замислюються над тим, що малювання та конструювання – перша продуктивна діяльність дитини. Конструювання з кубиків вимагає вирішення справжніх інженерних завдань. Перед дитиною постає проблема: як зробити так,

щоб будинок не падав? Якої висоти має бути міст, щоб під ним вільно проплив іграшковий човен? На всі ці запитання дитина отримує відповіді під час будування, переробляючи і вдосконалюючи невдалі споруди. З часом вона навчиться розв'язувати конструктивні завдання

в

думках,

задовго до того, поки почне будувати. І це означає, що у дитини розвивається конструктивне мислення, яке має важливе значення для формування навичок планування своїх дій, організації роботи. Дитина привчається до того, що спершу необхідно створити задум майбутньої забудови, далі підібрати необхідні будівельні матеріали, спланувати послідовність будівництва і лише тоді приступати до здійснення задуманого.

Для того, щоб повністю використовувати розвиваючі можливості гри, малювання, інших дитячих захоплень, дорослі повинні керувати ними, але тактовно, ненав'язливо. Дитина не буде принижена у своїх правах, якщо ви підкажете їй сюжет для малювання, доповніте його. Ви можете й самі взяти участь у грі. Однак ініціатива має належати дитині, і в першу чергу варто програвати ситуації, які придумала сама дитина. Не слід їй давати готовий зразок, оскільки це аж ніяк не сприяє пізнанню дійсності. Треба стимулювати дитину до самостійного пошуку ідей, тем. Важливо пам'ятати: при вмілому керуванні з боку батьків всі ці види занять є найкращою підготовкою до школи і вони допоможуть виховати волю, наполегливість, цілеспрямованість допитливість і самостійність дитини.

Прагнучи підготувати свою дитину до школи, батьки нерідко зустрічаються із труднощами. Багато хто з них жаліюється, що при загальному позитивному ставленні до школи діти не хочуть спеціально готуватися до майбутньої діяльності (виключення, звичайно, придбання шкільного приладдя). Батьків хвилює, що діти не люблять займатися інтелектуальною діяльністю, вони непосидючі, ліниві, більше часу проводять на вулиці, за грою, а не за книжкою. Не варто у цьому звинувачувати лише дітей, адже це ви іноді до них висуваєте завищені вимоги. Пам'ятайте, якщо дитина втомилася або чимось зайнята, краще не змушувати її переключатися на ту діяльність, яку запланували ви, а дочекатися сприятливого моменту! Як правило, діти дуже допитливі. Тому, якщо на їх очах ви почнете чимось займатися, вони обов'язково цим зацікавляться. Саме цей момент і не варто упускати. А помітивши втомленість, відсутність у дітей інтересу та уваги, треба переключити їх на щось інше, щоб не викликати негативної реакції.

Роль батьків у вирішенні такого складного й важливого завдання, як успішне навчання дитини в початковій школі, надзвичайно велика та відповідальна. Однак не варто забувати й про те, що багато в чому позитивний результат залежить від правильно організованої співпраці між сім'єю, дитячим садочком і школою. Тому навчати та виховувати дитину потрібно спільно!

Азбука для батьків

Дорогі батьки! Ви – перші вчителі своїм дітям і тому мусите сприяти розвитку їх психічних процесів: пам'яті, уваги, мислення, уяви, сприймання. Сподіваємося, що цей практикум буде вам корисний і дозволить забезпечити хороше підґрунтя для успішного навчання вашої дитини.

Гра «Універсальний магазин»

Мета: формувати вміння узагальнювати, класифікувати предмети.

Обладнання: картинки із зображеннями предметів чотирьох груп або реальні предмети:

фрукти, овочі, музичні інструменти, шкільне приладдя (3-4 картинки для кожної групи).

Зміст гри

До універмагу привезли багато різних товарів, але склади їх не посортували. Малюка, який виконує роль продавця чекає важка робота – розкласти товари по відділах. В один відділ мають потрапити товари, які підходять один до одного так, що їх можна назвати одним словом. Підкажіть, що в даному універмазі є чотири відділи.

Після виконання цього завдання запропонуйте малюкові скоротити кількість відділів у два рази, але так, щоб у кожному з цих відділів, які залишаться, товари також підходили один до одного, були б чимось подібні, щоб їх також можна було б назвати одним словом.

Аналогічну гру можна проводити з іншими групами.

Гра «Що змінилося?»

Мета: розвивати образну пам'ять дитини.

Обладнання: картки або реальні предмети.

Зміст гри

На столі розкладають 10 предметів, що не пов'язані між собою за змістом і їх неможливо згрупувати: гребінець, книжка, кубик, значок, ложка тощо. Запропонуйте малюкові уважно переглянути їх протягом 2-3 хвилин і запам'ятати, що де лежить. Коли він відвернеться, поміняйте місцями 2-3 предмети, а потім попросіть дитину віднайти ці зміни.

Підвищити складність гри можна, якщо збільшити загальну кількість предметів, які змінюють своє місце, і скоротити час, відведений для запам'ятовування.

Гра «Заборонене слово»

Мета: розвивати у дитини довільність уваги, винахідливість.

Зміст гри

Батьки ставлять запитання, а дитина відповідає. Відповіді можуть бути різними, лише не можна вимовляти одне заборонене слово, про яке ви попередньо домовлялися, наприклад «ні». Попередьте малюка, що потрібно бути надзвичайно уважним. Після цього можна ставити запитання, наприклад: «Ти вмієш літати?», «Ти любиш солодощі?», «Ти вмієш ремонтувати холодильник?» Дитина повинна знайти таку форму відповіді, щоб дотримуватися правила гри. Як тільки дитина помиляється, ви міняєтеся з нею ролями.

У цій грі виграє той, хто правильно відповідає на більшу кількість запитань. Гру можна ускладнити, якщо ввести одночасно 2-3 заборонених слова. Це можуть бути різні кольори, форми предметів, їх величина.

Література

1. *Барташнікова І. А., Барташніков О.О.* Розвиток уваги та навичок навчальної діяльності у дітей 5-7 років. – Тернопіль, 1998. – 46 с.
2. *Барташнікова І. А., Барташніков О.О.* Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті у дітей 5-7 років. – Тернопіль, 1998. – 71 с.
3. Дубчак О. Дитина йде до школи. Радощі і турботи // Психолог. – 2003. – серпень, 29-32 (77-80). – С. 1-5.

4. Популярная психология для родителей / Под ред. А.А. Бодалева. – М., 1989. – 256 с.
5. Сироватко О., Байер О. Визначення готовності дитини до навчання у школі // Психолог. – 2003. – Квітень 13 (61). – С. 6-8.
6. Чейти Д. Готовность к школе: Как родители могут подготовить детей к успешному обучению в школе. – М., 1992.

О. В. Тіунова

Я ХОЧУ ДО ШКОЛИ!

Ваша дитина іде до школи. Починається новий, цікавий і складний період в її житті. Які почуття переполюють вашу дитину? Може, це радість відкриття нового світу, бажання знайти нових друзів, а може, це страх перед невідомим, невпевненість у власних силах, сум через прощання з дитячими іграшками та розвагами?

Спробуйте відчувати стан вашої дитини, адже від того, з яким настроєм малюк переступить поріг школи, буде великою мірою залежати його здатність адаптуватися до нових умов.

Процес пізнання в дитини пов'язаний з емоціями. Вона сприймає тільки те, що несе позитивні емоції – те, що є приємним, цікавим, захоплюючим, веселим і новим. Для дорослих має цінність будь-яка інформація, а для дитини – тільки позитивно забарвлена. Тому однією з важливих передумов хорошої адаптації до школи є мотивація до навчання в ній.

Поняття «шкільна адаптація» стало використовуватися в останні роки у зв'язку з різними труднощами, що виникають у дітей в процесі навчання у школі. Усі діти проходять період адаптації до школи, навіть ті, котрі мають попередню підготовку. Цей період триває в середньому від 10-18 днів до 1-3 місяців і супроводжується зростанням внутрішньої напруженості дитини, підвищенням рівня тривожності та зниженням самооцінки. При нормальній шкільній адаптації емоційне самопочуття і самооцінка стабілізуються, якщо ж процес адаптації дитини в першому класі чимось ускладнюється, це може спричинити деформації її особистісного розвитку. Про хорошу адаптацію свідчить певна продуктивність у навчальній діяльності, позитивне емоційне самопочуття, відсутність внутрішньої напруженості.

Більшість дітей адаптується до школи досить швидко, вони із задоволенням відвідують заняття, виконують домашні завдання, підкоряються вимогам вчителя і батьків. Але є діти, які бояться ходити до школи, хвилюються і переживають при одній лише думці про школу.

Шкільна тривожність може проявлятися у:

- підвищеній збудливості, напруженості, скутості;
- страху перед усім новим, незнайомим, незвичним;
- невпевненості у собі, заниженій самооцінці;
- очікуванні неприємностей, невдач, осуду старших;
- старанності, підвищеному почутті відповідальності;
- безініціативності, пасивності, боязкості;
- схильності пам'ятати більше погане, ніж хороше.

Боязнь школи, зазвичай, розвивається поступово, спочатку проходячи приховану фазу, в якій дитина зовні майже не виявляє свого неприйняття шкільної ситуації. Вона

лише з певною регулярністю скаржитися дорослим на нестерпність умов свого шкільного життя, і лише з часом до скарг починають приєднуватися дії, спрямовані на ухиляння від навчання.

Варто пам'ятати, що будь-який випадок, котрий призвів до загостреного вияву боязні школи, об'єктивно може зовсім не відповідати гостроті реакції, оскільки дитина реагує не так на реальні обставини, як на свої уявлення про них, сформовані на основі довготривалої дії негативних факторів.

Відомо, що страх і тривога можуть бути джерелом багатьох порушень у фізичній і психічній сфері дитини. Особливо шкідливою стає їх дія у дитинстві, коли вони перешкоджають гармонійному розвитку і самореалізації особистості. Страх, приймаючи стійкий і тривалий характер, не тільки позбавляє дитину психологічного комфорту, радості життя, й сприяють виникненню багатьох психосоматичних захворювань, розвитку дитячих неврозів.

Причини, що можуть викликати шкільну тривожність і боязнь школи:

- надмірна тривожність батьків;
- завищені вимоги до навчальних успіхів дитини;
- знижена самооцінка;
- суворість учителя;
- психотравмуючі фактори, пов'язані зі шкільним життям.

Звичайно, коли ви побачили, що боязнь школи і підвищена тривожність носять стійкий характер, необхідно виявити їх причини і спробувати усунути. В таких випадках варто звернутися по допомогу до фахівців. Дуже важливо створити умови, сприятливі для навчання дитини: це, зокрема, має бути спеціально обладнане місце, де б школяру ніхто не заважав вчитися. Але головне – це ваша підтримка і допомога дитині, що полягають у стимулюванні, заохоченні до самостійної діяльності, добрій пораді, допомозі у формуванні навчальних навичок.

Не треба забувати, що увійшовши за поріг школи, дитина залишилася дитиною, яка любить гратися і ще не дуже добре усвідомлює, що таке обов'язок. Шкільне навчання вимагає дотримання певних правил, розумового та емоційного напруження, ставить конкретні вимоги перед учнем. Тому так важливо оптимізувати психоемоційний стан дитини. В цьому батькам допоможуть деякі психотерапевтичні прийоми і вправи.

Психогімнастичні вправи допомагають дитині краще усвідомлювати свої емоції, керувати ними, вчать розслаблятися і відчувати власне тіло.

- ✓ *Уявне тренування.* Ситуацію, що спричинює у дитини тривогу, ретельно програвать в усіх можливих деталях, складних моментах; продумують поведінку дитини в різних варіантах розвитку ситуації.
- ✓ *Репетиція.* Дорослий програв з дитиною складну, тривожну ситуацію, детально відпрацьовуючи різні способи поведінки. Дуже важливо, щоб ситуація програвалася в спокійному, напруженому та агресивному варіантах.
- ✓ *Доведення до абсурду.* Дорослий пропонує дитині в ході розмови зображувати сильну тривогу, страх в абсолютно невідповідних ситуаціях. У результаті тривожність зменшується – дитина дивиться вже на свої переживання наче зі

сторони.

- ✓ *Виконання ролі.* Дитині пропонують обрати собі будь-який приклад для наслідування реальної людини, кіно героя чи літературного персонажа і намагатися діяти в "образі". Цей прийом дає дитині можливість, діючи наче від імені свого героя, почуватися впевненіше, вільніше в складних ситуаціях.
- ✓ *Контроль голосу і жестів.* Дитині розповідають, яким чином голос і жести людини відбивають її емоційний стан і як цю впевненість у голосі та жестах тренують перед дзеркалом.
- ✓ *Дихання.* Дитині пояснюють, що ритмічне дихання заспокійливо впливає на організм. Вправи: зробити вдих вдвічі довший, ніж видих; зробити глибокий вдих і затримати дихання на 20-30 секунд.
- ✓ *Приємний спогад.* Дитині пропонують у тривожній ситуації згадати ситуацію, коли вона відчувала абсолютний спокій.
- ✓ *Динамічна релаксація.* Передбачає зняття тілесного напруження шляхом уявних перевтілень в образи живої та неживої природи.
- ✓ *Танець.* Покращує психологічне самопочуття через самовираження в експресивних рухах, усвідомлення мови власного тіла.

Дитячий малюнок допоможе краще зрозуміти дитячі страхи. Крім того, малювання має терапевтичний ефект – дитина, малюючи, починає усвідомлювати свій страх, а на малюнку з ним можна зробити що завгодно: замалювати, стерти тощо. Іншими словами дитина бачить можливість впливати на свій страх. Малювання покращує настрій, позитивно впливає на самооцінку дитини, має розвивальний вплив.

Теми дитячих малюнків: «Моя сім'я», «Я в школі», «Я вдома», «Я – який я зараз», «Я в майбутньому», «Що я люблю», «Мій найкращий вчинок», «Мій світ».

У подоланні страхів і тривожності дітей допомагають терапевтичні метафори. Терапевтична метафора – історія, призначена для впливу на мислення, почуття чи поведінку,

в якій деяка істина подається в іншій, менш прямій чи впізнаній формі. Основний механізм перетворюючого впливу метафори базується на ідентифікації дитини з героєм у казці, який відчуває ті самі труднощі, що й дитина, і з успіхом долає їх. Для того аби казка залишила відбиток у реальному житті дитини, необхідно утворити місток розуміння між дитиною і подіями, про які розповідається у казці. Вдала терапевтична метафора досягає свого ефекту найбільш точним викладенням проблеми дитини, але воно має бути не надто прямим, аби не викликати в дитини почуття незручності, сорому чи супротиву.

Терапевтичні казки дозволяють малюку сприймати свої труднощі й долати їх дієвим способом. Деякі діти відчувають себе винними і ніяковіють через певні побоювання. Їм важко говорити про них відкрито. Слухати казку – зовсім інша справа. В цьому випадку дітям не читають нотацій, їх не звинувачують і не змушують говорити про свої труднощі. Терапевтична казка створює для дитини зону безпеки, в якій вона має можливість узнати щось нове, щось порівняти без побоювання втручання у внутрішній світ.

Крім того, терапевтичні казки дозволяють дитині відчути, що вона не є самотньою в своїх страхах і переживаннях, що інші діти відчувають те ж саме. Це має заспокійливий

вплив, закріплює впевненість у собі і допомагає боротися з труднощами.

Можливості роботи з казкою: використання казки як метафори; малювання за мотивами казки; обговорення поведінки і мотивів дій персонажа; програвання епізодів казки; використання казки як притчі (з допомогою метафори можливий варіант розв'язання ситуації).

Таким чином, терапевтичні метафори дозволяють дітям накопичити необхідний для них досвід, відкривають можливості до змін і росту, розкриття здібностей.

Казка про Страшний ліс

Жив на світі маленький зайчик Гаврилко. Малюк дуже боявся Страшного лісу. Там було темно і боязко. За кущами ховалися чудовиська, щось шепотіли жахливе. Маля лякалося кожного шелесту, кожного звуку, а особливо злих тварин, що мешкали в лісі...

Одного разу над лісом пролітала Сорока-білобока. Вона несла на хвості новину про відкриття лісової школи. Всі бажуючі могли б там навчатися. Зайченя дуже хотіло піти до школи. Воно мріяло навчитися рахувати, а особливо – читати. Але ж до лісової школи прийдуть всі ті страшні лісові звірі!..

І засумувало зайченя: «Ніколи я не навчуся читати і рахувати». Сіло під кущиком і заплакало. Так гірко Гаврилко плакав, що й не помітив, як навколо нього зібралися звірята – Мед вежа, Вовченя, Лисеня і Білочка. Вони запитали засмученого Гаврилка, чому він так гірко плаче. Гаврилко повідомив, що дуже хоче ходити до лісової школи, але сильно боїться тих страшних звірів, які там навчатимуться.

Засміялися звірята і заспокоїли малюка: адже «страшні звірі», що ходитимуть до школи, це і є вони самі.

- Хочеш, ми тебе познайомимо з нашим лісом і ти побачиш, що він не такий вже й страшний? – запитали звірята Гаврилка.

- А мені нічого там не загрожуватиме, мене ніхто не з'їсть?

- Ні, тобі навіть буде цікаво.

Насправді ліс виявився не таким уже й страшним, навпаки – привітним і ласкавим. Древа, які ще вчора здавалися зайченяті страшними чудовиськами, були насправді ласкавими і добрими. Вони шелестіли, розповідаючи стародавні мудрі казки. Пташки щебетали на деревах свої бадьорі пісеньки. Здавалося, що ліс посміхався і привітно зустрів малюків. Тут було затишно, весело, навколо були друзі.

В лісовій школі дітей зустріла мудра Сова. Вона сказала: «Перший і найважливіший урок ви сьогодні вже отримали – ви навчилися дружити, допомагати слабшому, а тому і перемогли чари Страшного лісу».

Література

1. Готовність дитини до школи/ Упоряд. Л.Богуславська, С.Гончаренко, Л.Кондратенко / За заг.ред. С.Максименка, О.Главник – К., 2004.
2. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе. – М., 1996.
3. Кашипов Р.Р. Практическая психология для родителей, или Педагогика взаимности. – М., 2003.

ЗАНЯТТЯ ДЛЯ БАТЬКІВ «САМООЦІНКА ШКОЛЯРА ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ»

Підготувати дитину до школи – це не тільки навчити її читати, рахувати та писати, не тільки придбати в магазині необхідні шкільні речі. Це ще й психологічно підготувати дитину до навчання, що передбачає певний рівень розвитку інтелектуальної, особистісної та соціальної сфер дитини. Саме особистісна та соціальна готовність дитини до навчання у школі означає адекватність її поведінки в соціальному середовищі, здатність жити і розвиватися в певному соціальному оточенні, мати відповідні навички комунікації, бути відповідальною, наполегливою, виконувати вимоги, відстоювати власну позицію, виявляти толерантність тощо. Вміння дитини самостійно, послідовно та наполегливо виконувати шкільні вимоги допоможе їй подолати будь-які труднощі у навчанні та стати успішною людиною в подальшому житті.

Готовність дитини до школи передбачає певне ставлення до себе, до своїх здібностей, обов'язків, результатів своєї діяльності, поведінки, тобто певний рівень розвитку самосвідомості. Самооцінка як один із структурних компонентів самосвідомості є важливим регулятором поведінки і діяльності людини. Самооцінка впливає на всі сторони життя дитини, її емоційне почуття, взаємини з оточуючими людьми, розвиток творчих здібностей, критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності дитини і подальший розвиток її особистості.

Психологами доведений вплив самооцінки на пізнавальну діяльність людини (сприйняття, уяву, розв'язання інтелектуальних завдань тощо), а також систему міжособистісних стосунків. Визначені методи формування адекватної самооцінки, а в разі її деформації – корекційні програми її формування.

Особливо важливо обачливо ставитися до самооцінки дитини, оскільки вона ще тільки формується і саме тому більшою мірою, ніж дорослі піддається впливу і змінам.

З метою ознайомлення батьків дітей-шестирічок з поняттям «самооцінки» та визначення ролі батьків у формуванні адекватної самооцінки дитини, ми рекомендуємо проводити наступне заняття.

Структура заняття

Зміст діяльності	Тривалість, хвилин
Привітання учасників, презентація мети, завдань, регламенту заняття	10
Знайомство учасників за методикою «Дерево». Визначення очікувань учасників	15
Прийняття правил роботи в групі	10
Інформаційне повідомлення: «Що таке самооцінка?»	15
Вправа «Ярлики»	10
Вправа «Моя самооцінка»	15
Рольова гра «День з життя малюка»	20
Вправа «Компліменти»	15

Зміст заняття**Відкриття заняття****Час: 10 хв.**

Привітання учасників, презентація мети, завдань, регламенту заняття.

Знайомство та визначення очікувань учасників за методикою «Дерево»

Мета: познайомити учасників, сприяти згуртованості групи та створенню комфортної атмосфери для роботи; з'ясувати очікування учасників щодо теми тренінгу, сприяти позитивному баченню батьками своєї дитини.

Час: 15 хв.

Ресурси: заготовлені заздалегідь (вирізані з кольорового паперу) аркуші у формі листочків за кількістю учасників, аркуш паперу формату А-1, на якому намальоване дерево.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам взяти по одному листочку та протягом 3-5 хвилин написати на ньому своє ім'я, ім'я своєї дитини, а також її якості, що радують та бентежать їх як батьків.

Після того, як завдання виконано, тренер пропонує учасникам прокоментувати їх записи та приклеїти на плакат на фліп-чарті, на якому намальоване дерево.

Запитання для обговорення

- Що дало нам виконання цієї вправи?
- Про що свідчать наші очікування?

Прийняття правил роботи в групі

Мета: обговорити умови взаємодії для продуктивної співпраці під час заняття.

Час: 10 хв.

Ресурси: Плакат «Правила роботи групи», маркер, скотч.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам поміркувати над запитанням: *«Яких норм поведінки нам важливо дотримуватись, аби почуватися комфортно та продуктивно працювати?»* Через 1-2 хвилини тренер запрошує учасників поділитися своїми думками. При цьому він націлює всіх учасників на те, що пропозиції щодо правил роботи групи повинні мати форму норм і правил поведінки, а не особистісних характеристик (так, не толерантність, а бути толерантним, не активність, а бути активним і т.і.).

Потім тренер пропонує всій групі уточнити зміст запропонованого правила, і лише після того як уся група погодиться з доцільністю запропонованого кимсь із учасників правила, записує подане формулювання на плакаті.

Плакат із правилами розташовують на видному місці. Його не змінюють до закінчення тренінгу, щоб тренер чи учасники групи могли звертатися до встановлених правил у разі їх порушення.

Інформаційне повідомлення: «Що таке самооцінка».

Мета: ознайомити учасників із поняттям «самооцінка» та акцентувати увагу на ролі батьків у формуванні самооцінки дитини.

Час: 15 хв.

Ресурси: опорний конспект лекції, плакат із визначенням поняття «самооцінка», «фактори, що впливають на самооцінку».

Запитання для обговорення:

- Чи була наведена інформація новою для вас?
- Що означає «адекватна самооцінка»?
- Чи можете ви сказати, що у вашої дитини адекватна самооцінка?
- Як ви це визначаєте?

Вправа «Ярлики»

Мета: ознайомити учасників тренінгу з ярликами, які можуть використовуватися по відношенню до дітей.

Час: 10 хв.

Ресурси: стікери.

Хід проведення

Тренер роздає учасникам стікери зі словами, які мають негативний відтінок і які найчастіше говорять дітям дорослі. Він пропонує учасникам уявити, що вони – діти, а слова, що написані на стікерах, дорослі постійно відносять до дітей. Тренер запитує учасників, як вони почуваються з таким ярличком, і пропонує кожному учаснику висловити свої почуття. Потім він роздає учасникам ще по одному стікеру, на якому також написані слова, але вони мають позитивне значення, і знову пропонує учасникам висловити свої почуття. Після того тренер запитує учасників, з яким ярличком вони відчували себе комфортніше і виявляли бажання виконувати якісь справи. Просить пояснити – чому?

Тренер пропонує учасникам пригадати, які слова вони зазвичай кажуть своїм дітям (тобто які ярлики вони їм чіпляють) і підкреслює важливість цих слів.

Вправа «Моя самооцінка»

Мета: усвідомлення батьками своєї самооцінки.

Час: 15 хв.

Хід проведення

Тренер об'єднує учасників у пари і звертається до них із проханням пригадати які слова казали їм батьки, як їх називали, тобто згадати ті слова, які виступали позитивними та негативними ярликами в особистому житті учасників і мали вплив на їх розвиток. Пропонує їм поділитися своїми спогадами з партнерами (4 хв.), а потім обговорити у великому колі з усіма учасниками.

Запитання для обговорення

- Чи впливали слова ваших батьків на вашу самооцінку?
- Чи схожі ті слова, що казали вам батьки у вашому дитинстві на слова, які ви кажете своїм дітям, спілкуючись з ними?

Рольова гра «День з життя малюка»

Мета: допомогти батькам усвідомити, яким чином їх оцінки та судження впливають на самопочуття та самооцінку дитини.

Час: 20 хв.

Ресурси: стікери.

Хід проведення

Один із тренерів сідає у центрі кола на стілець і чіпляє на себе 8 стікерів. Другий тренер говорить учасникам, що стікери – це самооцінка дитини, з якою прокинувся вранці хлопчик Денис. Тренер пропонує учасникам знімати або чіпляти на хлопчика стікери у міру того, як він розповідатиме історію про один день із життя цього хлопчика залежно від того, як той буде почуватися.

Потім тренер зачитує історію, а учасники чіпляють чи знімають стікери.

«Мене звуть Денис, мені п'ять із половиною років. Коли я сьогодні прокинувся вранці, у мене був дуже добрий настрій, адже сьогодні довгоочікуваний день – у мого найкращого друга Вови день народження. Я швидко умився, зробив зарядку і одразу побіг на кухню, де мама вже готувала мені сніданок. Я радісно підбіг до неї й поцілував. Вона обійняла мене і теж поцілувала. Я був дуже збуджений, підбіг до столу і перекинув тарілку із сніданком. Мама розсердилась і сказала: «Ти такий незграба – завжди все перекидаєш і ламаєш!»

У двері подзвонили – то була наша сусідка, мати моєї подруги, з якою ми разом ходимо до дитячого садка. Вона зайшла за мною, аби відвести нас разом до садочку. Сусідка побачила, що я ще не готовий і промовила: «Ти як завжди останній, а Юля вже давно чекає на тебе». Мама допомогла мені вдягнутись, обійняла і сказала: «Я зайду за тобою, заберу тебе з дитячого садка і ми разом підемо купувати Вові подарунок».

На заняттях у дитячому садку я був неухважним, мені зовсім не хотілося сидіти на місці і врешиті-решит вихователька мене покарала. Увечері мама прийшла за мною і ми пішли купувати Вові подарунок.

На дні народження Вови всі веселилися та раділи. Мені також було весело, і коли мама прийшла мене забирати, я зовсім не хотів йти додому. Мама розсердилась, бо була втомлена, і сердито сказала: «Швидко збирайся, я не буду на тебе довго чекати, оскільки хочу вже додому, бо дуже втомилась. Якщо ти зараз не одягнешся швидко, то я піду, а ти будеш йти додому сам». Я поквапився і швидко зібрався. Мама зраділа і похвалила мене.

По закінченні вправи відбувається обговорення.

Запитання для обговорення

- З яким почуттям пішов Денис на день народження до друга?
- Що впливало на самооцінку хлопчика протягом дня?
- Як почував себе хлопчик під впливом слів, що йому казали?

– Які відомості про себе отримував хлопчик протягом дня?

Вправа: «Компліменти»

Мета: акцентувати увагу учасників на позитивному впливі компліментів на самооцінку людини.

Час: 15 хв.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам висловити один одному будь-який комплімент (по колу).

Запитання для обговорення:

– Коли востаннє вам говорили компліменти?

– Як ви себе почували при цьому?

– Що ви відповідали та як себе почували, коли вам говорили компліменти?

Тренер пропонує учасникам згадати, коли та який останній комплімент вони робили своїй дитині та як дитина реагувала на нього. Тренер пропонує поділитися цим із групою.

Запитання для обговорення

– Що важче говорити чи приймати компліменти?

– Як часто, на вашу думку, потрібно говорити дітям компліменти?

Підведення підсумків дня за методикою «Я відчуваю, що...»

Мета: підвести підсумки заняття та отримати від учасників зворотний зв'язок.

Час: 10 хв.

Ресурси: плакат із намальованим на ньому сонечком, стікери.

Хід проведення

Тренер роздає учасникам стікери і пропонує продовжити речення: «Я відчуваю, що...» (5 хв.).

Після чого учасники зачитують свої речення та кріплять їх на плакат, створюючи промені сонечка.

ГОТОВНІСТЬ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ

База успішного навчання або конфліктів з цього приводу закладається у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці. При визначенні готовності дитини до школи слід звернути увагу на рівні розвитку основних психічних процесів та моторики, а також на особистісні та емоційні особливості дитини.

Якщо ваш малюк збирається до школи, перевірте завчасно ступінь його готовності до шкільного навчання.

Мова: 6-річна здорова дитина володіє активним словниковим запасом від 3000 до 7000 слів. Звичайно, вона вже здатна до усвідомленого аналізу мови: визначення в слові звуків та складів, установлення їхньої послідовності. Вона може переказати оповідання, створити сюжетну розповідь за картинкою та серією картинок.

Сприйняття: дитина здатна легко розрізнити та назвати форму, колір, величину предметів, установити ідентичність предметів еталонів. Можливе розуміння перспективи на малюнку.

Мислення: виражена пізнавальна активність, спрямована здебільшого на властивості та закономірності предметного світу. В 6–7-річному віці вже мають бути вироблені поняття про збереження числа, розуміння аналогових відносин, зв'язку й послідовності подій у серіях з 4–5 картин. Дитина здатна до узагальнень на основі різних ознак (як конкретно-наочних, так і більш абстрактних). Запас знань про себе та навколишній світ включає знання про свою стать, вік, імена та прізвища батьків, їх спеціальність або місце роботи, рід занять.

Пам'ять: дитина здатна на довільне запам'ятовування. Опосередковане запам'ятовування має бути кращим за механічне. Можливе запам'ятовування ряду (8–10) слів у заданій послідовності.

Увага: у 6–7-річної дитини розвинена здатність зосередження уваги протягом 35–45 хвилин при досить різноманітній діяльності. При одноманітній діяльності цей термін скорочується. Можлива організація діяльності без егоцентричної мови (проговорювання послідовності дій уголос).

Емоції: емоції дитини зазначеного віку чітко диференційовані. Доступні почуття гумору, задоволення від жартів, розуміння безглуздості. Інтенсивно розвиваються моральні якості: розуміння відповідальності за свій вчинок незалежно від того, чи знають про нього інші.

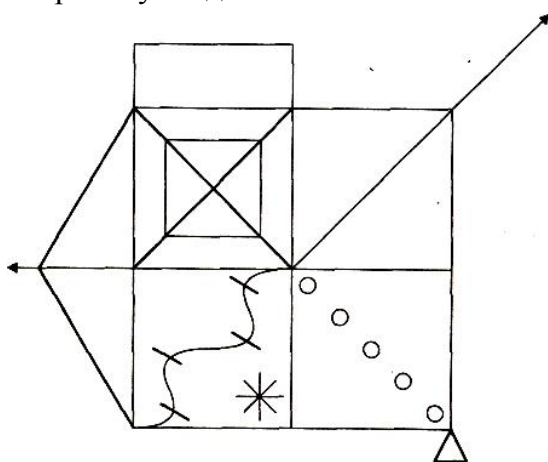
Самооцінка: доступні порівняння своїх досягнень із досягненнями інших дітей, вирішення позитивних та негативних рис характеру. Дитина здатна диференціювати ставлення до себе з боку оточуючих. Виражене прагнення досягнень.

Гра: критерієм вікової норми є здатність до сюжетно-рольової гри та гри з правилами. Навчальна діяльність також сприймається дитиною як бажана, важлива, цікава.

Моторика: до початку шкільного навчання дитина має вміти правильно тримати ручку та олівець, копіювати прості та більш складні зображення (візерунки, схеми). Моторика повинна бути координованою, без зайвих рухів.

Вправа № 1.

Запропонуйте дитині скопіювати таке зображення.

Чи вдалося дитині намалювати всі деталі?

Чи збережені пропорції та розташування деталей?

Як проводився аналіз форми, в якій послідовності виконувався малюнок?

Вправа № 2.

Покажіть дитині гумористичний малюнок, де "все навпаки" (свині літають, діти ліплять снігову бабу влітку тощо). Як реагує дитина? Чи може помітити неспівпадіння?

Вправа № 3.

Зверніть увагу, чи може дитина мовчки малювати, конструювати?

Вправа № 4.

Розріжте на фрагменти незнайомий комікс. Чи може дитина скласти послідовність розповіді з 4–5 малюнків?

Якщо дитина легко виконала усі вправи, то її можна вважати психологічно готовою до навчання у школі. Звичайно, вимоги кожної школи щодо запасу знань будуть свої: у деяких від дітей вимагають хорошого фонематичного аналізу, в деяких -- навичок читання та письма тощо.

Якщо дитині не вдалося виконати й половину цих завдань, рекомендуємо обов'язково звернутися до психолога. Якщо виконано більше половини або всі, але неякісно, треба потренуватися з дитиною у виконанні вправ.

Ми розробили деякі прийоми та вправи, що допомагають батькам і дітям успішно подолати ускладнення, що, як правило, виникають під час навчання у молодшій школі.

Вправи для батьків і дошкільнятка (5,5–6,5 років)

Вправа № 1. "Гра в школу"

Дитина стає "вчителем" і веде урок читання, писемності, "вредноговедення" – чого завгодно! Батьки (або ляльки в їх руках) поведуться "відмінно" – слухають, пишуть, підіймають руку – або "пустують" (обертаються, гублять олівець і т. д.)

Мета – щоб дитина у веселій ігровій формі зрозуміла правила поведінки в школі і відчула ситуацію з позиції вчителя.

Вправа № 2. "Робот"

Хтось з батьків (тато або мама) робить в присутності дитини звичну роботу: прибирання, приготування їжі. Але командує цим процесом дитина, а тато (мама) мовчки і саме так, як сказано, виконує інструкції.

Мама: Що будемо варити?

Дочка: Суп з вермішеллю.

М.: Як?

Д.: Візьми каструлю. Поклади картоплю.

Мама кладе велику, неочищену картоплю.

Дочка: – Ой, не так! Почисть картоплю, морквину, цибулю. Помий їх. Тепер накриши.

Постав каструлю на вогонь...

Мета: формування уявлень про зв'язок і послідовність подій, безповоротність деяких дій, підвищення самооцінки: "Мама під моїм керівництвом суп варила!"

Вправа № 3. "Телеграми"

Всі члени сім'ї залишають один для одного жартівливі нотатки-"телеграми", що допомагають дитині освоїти навички читання.

"Марійко! Цукерка – на буфеті. Це тобі!"

"Мамо! Я з'їла!"

"Смачно?"

"Так, але мало..."

Вправа № 4. "Що треба в школі?"

Батьки **разом** з дитиною складають список всіх необхідних в школі речей – від канцтоварів до спортивної форми, розказуючи про те, навіщо потрібні в школі ці речі. Купівля проводиться також разом, з урахуванням бажань дитини, їй розказують про призначення кожної речі.

Молодша школа

Вправи для 1–2 класу

А ці заняття – для 1–2 класу, і направлені вони на розвиток навичок читання і письма.

Вправа № 1. "Підряд"

Мета: тренування навичок просування по рядку очима.

Намалюйте велику (70 x 70 см) таблицю, в якій по 10 в ряд розміщені у випадковому порядку малюнки: звірі, птахи, меблі, посуд і т. д. На зворотному боці аркуша зробіть таку саму таблицю, але замість малюнків – назви словами.

Вправа починається з прохання: "Назви підряд..." (зліва направо з переходом на нижній рядок, коли вичерпаний верхній).

- Назви всіх звірів...
- Назви посуд...
- Знайди все чотириноге...
- Знайди все кругле...
- Що зліва від кицьки?
- Що праворуч від каструлі?
- Що під ліжком?
- Що над столом? і т. д.

Спочатку працюємо із зображеннями, а в міру становлення навички читання – і зі словами.

Вправа № 2. "Писання по воді" Мета: автоматизація напряму написання букв. Беремо білу миску з водою і різнокольорову гуаш. Дитина опускає палець в гуаш і пише письмові букви у воді, спостерігаючи за тим, як вони залишають слід, що повільно розпливається... Дорослий стежить за правильним рухом руки при написанні букви.

Вправа № 3. "Трикутники"

Малюємо на папері формату А3 або А4 лінії, що сходяться – на початку відстань між лініями 10 см, в кінці 0,5 – на всю довжину паперу.

Задача дитини – писати нову букву, що вивчається, в цьому "трикутнику". Спочатку вона пишеться крупне, потім все дрібніше і дрібніше... Це і дитині цікаво, і дає

можливість автоматизувати напрям писання, уникнути дзеркальності або обведення букв в прописах "задом наперед".

Вправа № 4. "Рамка"

З щільного картону вирізається рамка по ширині книжкової сторінки, 15 см шириною з прорізом величиною в один рядок. Коли дитина читає "про себе", вона накладає рамку на сторінку і зсуває її вниз, як тільки дочитає до кінця рядка. Коли текст дочитаний -переказує його.

Ця вправа дозволяє справитися з багатьма задачами одразу:

- сконцентрувати увагу,
- уникнути "втрати" рядка, що читається,
- проконтролювати швидкість читання "про себе",
- пересвідчитися в розумінні тексту.

Вправа № 5. "Склад правильних слів"

Пишемо **короткі** (від 10 до 50 слів) диктанти. Потім мама (або тато) обводить "в квіточки" всі **вже правильні!** слова і радісно повідомляє їх кількість дитині. "Поки не дуже правильні" слова, що залишилися, дитина переписує один раз **правильно** на картку яскравим маркером і шукає, де в її полі зору "склад правильних слів" – те місце, куди вона дивиться, щоб пригадати знайоме слово... Картка вміщується дитиною точно в це місце. Дитина дивиться на неї 1-2 секунди, закриває очі і дивиться на її уявний відбиток (як негатив фотографії)...

Це дозволяє виробити зорову стратегію правильного писання, гарантуючи стовідсоткову грамотність.

(Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Як порозумітися зі своїми дітьми – К., 2004 – С. 68-73)

АВТОРИ ВИПУСКУ

Кошечко Наталія Василівна

викладач Київського педагогічного коледжу при
Національному університеті імені Тараса Шевченка

Лазаренко Вікторія Іванівна

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри
педагогіки та психології Дніпропетровського
національного університету

Лях Тетяна Леонідівна

страший викладач кафедри соціальної роботи та
практичної психології Академії праці та соціальних
відносин

Мацевко Наталія Іванівна

провідний спеціаліст відділу соціальної роботи
Тернопільської соціальної служби для сім'ї, дітей та
молоді

Радчук Галина Кіндратівна

кандидат психологічних наук, доцент, завідувача
кафедрою практичної психології Тернопільського
національного педагогічного університету ім.
Володимира Гнатюка

Тіунова Олена Володимирівна

викладач кафедри практичної психології
Тернопільського національного педагогічного
університету ім. Володимира Гнатюка

Науково-практичне видання

ДІТИ – БАТЬКИ – СІМ'Я

Випуск 4

*Відповідальні за випуск – Басюк Т. П., Безпалько О. В.
Комп'ютерне макетування – Мубараков Р. М.*

Для розповсюдження на безоплатній основі

Підписано до друку 2.02.2005 р. Формат 60x84/8.
Папір офсет. Гарнітура Таймс. Друк цифр. дуплікатор.
Ум. друк. арк. 5,0. Обл.-вид. арк. 4,64.
Тираж 1000. Зам. 6/02.
Видавництво – «Видавництво «Науковий світ»»®.
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 504.
тел. 200-87-13, 200-87-15.
E-mail: nsvit@svitonline.com